

עליית הטליבאן: אינטרסים איראניים באפגניסטן

בת חן דרויאן-פלדמן | 31 באוגוסט, 2021 | גיליון 1515

הנסיגה האמריקאית מאפגניסטן מציבה את איראן בפני מציאות חדשה ומורכבת. מחד גיסא, הנסיגה נתפסת כתפנית חיובית, שכן איראן לא תהיה עוד מכותרת על ידי ארצות הברית ממזרח וממערב, ובטהראן ניכרת תקווה כי בהמשך תתרחש נסיגה של כוחות אמריקאיים גם מעיראק. מאידך גיסא, איראן ואפגניסטן חולקות גבול ארוך, המשתרע על פני כ-900 קילומטר, ולהיעדר משילות באפגניסטן יהיו השלכות מידיות על הכלכלה והביטחון האיראניים. על כן, איראן נוקטת מדיניות פרגמטית של שיתוף פעולה עם הטליבאן על מנת להבטיח את האינטרסים שלה, למרות ההבדלים האידאולוגיים והדתיים המהותיים המפרידים ביניהם.

הנסיגה האמריקאית מאפגניסטן נתפסת על ידי איראן כהתפתחות חיובית, אך בד בבד מציבה בפניה מציאות מורכבת, המאלצת אותה לבחון מחדש את מדיניותה כלפי ההתפתחויות באפגניסטן בכלל ויחסיה עם הטאליבן בפרט. בתקופת שלטונו הראשונה של הטליבאן תמכה איראן יחד עם מדינות נוספות, ביניהן רוסיה וארצות הברית, בברית הצפונית, ארגון ההתנגדות לטליבאן. המתיחות בין איראן לטליבאן הגיעה לשיאה ב-1998, לאחר שהטליבאן הוציא להורג 11 דיפלומטים ואנשי סגל איראנים - מהלך שכמעט הוביל לעימות צבאי בין הצדדים. היחסים העכורים בין איראן לטליבאן אף הביאו את איראן לתיאומים צבאיים עם ארצות הברית במהלך הפלישה האמריקאית לאפגניסטן, אך שיתוף פעולה זה פסק בעקבות נאום שנשא הנשיא ג'ורג' בוש ב-2003, שבו הגדיר את איראן ובעלי בריתה כ"ציר הרשע".

בשנים האחרונות חל שינוי ביחסים בין איראן לטליבאן. המנהיג העליון עלי ח'אמנהאי הפסיק להשמיע ביקורת פומבית כלפי הטליבאן והחל להתייחס לדומה בינו לבין "ההתנגדות" של המורדים בסוריה, עיראק ותימן. אחד הביטויים לשינוי הגישה האיראנית הוא הקשרים הנרקמים בין הטליבאן ומשמרות המהפכה, הכוללים אימונים ואספקת נשק לטליבאן. כמו כן, דווח רבות על אודות נוכחות לא רשמית של הארגון באיראן, ועדות בולטת לכך הייתה חיסולו של מנהיג הטליבאן אח'תר מוחמד מנסור במאי 2016 על ידי ארצות הברית, לאחר ששב מאיראן לפקיסטן. בנוסף, ב-2018 אישרה איראן לראשונה כי אירחה משלחת של הטליבאן לשיחות בטהראן, אך הודגש כי הביקור נערך בידיעת הממשלה האפגנית. באוגוסט 2021 איראן אף שימשה כמתווכת בין הממשלה האפגנית והטליבאן ואירחה את משלחותיהם בטהראן, אך ללא תוצאות.

עם הנסיגה האמריקאית והשתלטותו של הטליבאן על אפגניסטן, איראן מעוניינת לראותה נשלטת על-ידי ממשל יציב, שאיתו תוכל לשתף פעולה. לאפגניסטן נודעת חשיבות רבה עבור הביטחון הלאומי של איראן והמדיניות האזורית שלה, ולכן סביר להניח שהגישה הפרגמטית של טהראן כלפי הטליבאן לא תשתנה ואף תתעצם. זאת, במטרה להבטיח את האינטרסים האיראניים באפגניסטן, ובמיוחד במישורים הביטחוני והכלכלי.

במישור הביטחוני, האינטרסים העיקריים של איראן הם מניעת זליגה של טרור וגלי פליטים לשטחה. מבחינת איראן כיום, דאע"ש הוא איום הטרור המשמעותי ביותר - זאת בשונה מאל-קאעדה, שמספר מפעיליו אף נמצאים בשטחה. דאע"ש-אפגניסטן ביצע בעבר פיגועים רבים נגד מטרות שיעיות אזוריות באפגניסטן, ובכלל זאת ירי כלפי מחלקת ילדים בבית חולים, כך על פי דיווחים אמריקאים. הנסיגה האמריקאית עלולה להוביל לחיזוקו של דאע"ש באפגניסטן ולהגברת פעילותו נגד הקהילה השיעית או נגד יעדים איראניים. עלי שמח'אני, מזכיר המועצה העליונה לביטחון לאומי של איראן, התייחס בעבר לאיום הנשקף מדאע"ש-אפגניסטן ולחומרת הנושא עבור איראן. הטליבאן, כמו איראן, פועל גם הוא נגד דאע"ש, מה שיוצר הזדמנות לשיתוף פעולה ביניהם בהקשר זה.

גל פליטים גדול עלול להקשות כלכלית וביטחונית על המצב הפנימי בתוך איראן. כבר כעת נמצאת במדינה קהילת פליטים גדולה, הכוללת כשלושה מיליון אפגנים, מתוכם כשני מיליון אינם רשומים. מתוך קהילת הפליטים האפגנים הוקמה מיליציה הפטאמין שנשלחה בשנת 2014 להילחם בסוריה לצד בשאר אל-אסד. איראן טענה בעבר שהפליטים הלא-רשומים מהווים עול על כלכלתה, ולכן היא מנסה למנוע מפליטים נוספים להיכנס לשטחה. גל פליטים אפגניים חדש כבר החל לנסות ולהגיע בשבועות האחרונים לאיראן, שהקימה עבורם שלושה מחנות פליטים באזור הגבול. שר הפנים האיראני אמר כי הוא מצפה שהפליטים יחזרו לביתם כשהמצב ישתפר.

איראן שואפת להבטיח באפגניסטן גם אינטרסים במישור הכלכלי. עקב הסנקציות המערביות המוטלות עליה, איראן פועלת לגוון את מקורות הסחר שלה ושמח דגש רב על שווקים אזוריים ובין היתר מייחסת חשיבות רבה ליחסי המסחר עם אפגניסטן, שהתעצמו בשנים האחרונות. איראן היא היצואנית הגדולה ביותר לאפגניסטן, מדינה ללא מוצא לים, שהיא אחד השווקים הגדולים שלה לייצוא שאינו נפט. היצוא האיראני לאפגניסטן כולל חשמל, חומרי בנייה, תרופות וחטיה, וסך כל הייצוא מוערך בכשני מיליארד דולרים בשנה. על מנת לשפר את המסחר עם אפגניסטן הושלם בסוף 2020 החלק הראשון של פרויקט החיבור בין שתי המדינות באמצעות מסילת רכבת, שאת רובו מימנה איראן. איראן רואה בפרויקט זה פוטנציאל להרחבת קשרי המסחר שלה עם מדינות נוספות במרכז ודרום מזרח אסיה, ביניהן הודו.

אינטרס חשוב נוסף של איראן הוא זרימת מים חופשית מאפגניסטן לאיראן - נושא שהיווה נקודת מחלוקת בין המדינות. נהר ההלמנד שזורם מאפגניסטן לאזור סיסטאן באיראן מספק

מים לכמיליון איש. אפגניסטן שולטת בסכרים ובתעלות המים שנבנו על ידי ארצות הברית באמצע המאה הקודמת, ובמספר מקרים בעבר האפגנים מנעו את זרימת המים לאיראן. בתחילת 2021 חתמו איראן ואפגניסטן על הסכם בנושא זה, אך חוסר היציבות באפגניסטן עלול להפריע למימושו.

דיכוי הטליבאן את קהילת ההאזרה השיעית באפגניסטן וההתעמרות בה היוו נקודת מחלוקת עיקרית בין איראן לטליבאן במהלך תקופת שלטונו הראשונה של הארגון. עם זאת, על רקע הידוק היחסים ביניהם לאחרונה נשמעו הבטחות מצד הטליבאן לא לפגוע בקהילה זו, הגם שדווחו מקרי התנכלות בשיעים במהלך השתלטות הטליבאן על אפגניסטן. איראן תופסת את עצמה כמגינת השיעים והיא רגישה לפגיעות בשיעים באפגניסטן. חרף זאת, הקשר של איראן והטליבאן כיום הוא פרגמטי מיסודו, ויתכן שאיראן תבחר לעצום עין מול פגיעות בקהילה השיעית על מנת להבטיח אינטרסים קריטיים יותר עבורה.

לאור החשיבות של הקשרים עם הטליבאן, ובמיוחד לאחר השתלטותו על אפגניסטן, גובר המאמץ בקרב השלטון האיראני לשפר את התדמית השלילית של הטליבאן בעיני הציבור. על פי דיווחים שונים, הרשויות באיראן הינחו את גופי התקשורת להימנע מביקורת כלפי הטליבאן או מתיאורים שליליים של הארגון. במקביל, אמצעי התקשורת השמרנים, המשקפים את הקו הרשמי, טוענים כי הטליבאן הוא אינו מה שהיה בעבר, אלא ארגון שריכך את הפרקטיקות הברוטליות שלו ולא ידכא עוד את האוכלוסייה השיעית באפגניסטן. עם זאת, אין ביטחון שמאמץ זה לשנות את דעת הקהל יצלח: באמצעי התקשורת הרפורמיסטים, הרגישים יותר לזכויות אדם, נשמעות ביקורות רבות על הקשר עם הטליבאן.

לסיכום, המדיניות האיראנית כלפי הטליבאן ומגמת שיפור היחסים בין הצדדים, שהתחזקה עם הנסיגה האמריקאית מאפגניסטן, משקפות מידה רבה של פרגמטיות. איראן מוכנה לשתף פעולה עם הטליבאן חרף ההבדלים האידאולוגיים-הדתיים והשסע השיעי-סוני, על מנת להבטיח את האינטרסים שלה באפגניסטן ובייחוד במישור הכלכלי הביטחוני. כל עוד אלו יישמרו, איראן אינה צפויה לשנות את מדיניותה ולתמוך במתנגדי הטליבאן, או להתערב בפעילות חתרנית באפגניסטן. גם השינויים הפנימיים באיראן, בפרט בחירת אברהים ראסי לנשיאות והמדיניות שהוא מוביל עם שר החוץ החדש חוסיין-אמיר עבדאללהיאן, עשויים לסייע לפיתוח הקשרים עם הטליבאן כדי להרחיב את האחיזה האיראנית בזירה האזורית, לשפר את קשרי איראן עם המדינות השכנות ולהפיג מתיחות באזור. הנסיגה האמריקאית מהאזור היא רכיב חשוב במדיניות האיראנית האזורית. על רקע זה, הנסיגה האמריקאית מאפגניסטן, שמסמלת את היחלשותה של ארצות הברית באזור, נתפסת בטהראן כתפנית חיובית. בטהראן אף מקווים כי בהמשך יתרחש מהלך דומה גם בעיראק – שאותו מנסה איראן לעודד באמצעות המיליציות הפרו-שיעיות הפועלות בשטח המדינה.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט